

ХҒТАР 11.25.40
Ғылыми мақала

<https://doi.org/10.32523/2616-6887-2025-152-3-142-158>

Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуындағы көші-қонның ықпалы

А. Мұхаметжан^{ID}

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

(E-mail: muhametzhanova_ayaulym@mail.ru)

Аңдатпа. Бұл мақалада Қазақстан Республикасының көші-қон саясаты, сондай-ақ оның Еуразиялық экономикалық одақтың (ЕАЭО) еңбек ресурстарын өзгертудегі рөлі сипатталған. Қазақстан Республикасының көші-қон саласындағы саясатының негізгі мақсаты — елдің ұлттық қауіпсіздігі мен бірегейлігін сақтау мен нығайту үшін көші-қон үдерістерінің кері әсерлерін төмендету, сонымен қатар заңсыз көші-қонды шектеу және елге пайдалы, мақсатты көші-қонды дамыту.

Эмигранттар мен иммигранттардың сыртқы көші-қонына және оның Қазақстан Республикасының экономикалық, әлеуметтік және саяси жағдайына әсеріне статистикалық талдау жүргізілді. Посткеңестік кеңістіктегі көші-қонның 2020 жылғы пандемия жағдайына тарихи байланыстары, сондай-ақ цифрлық еңбек биржасы жүйесі қолға алған бастамалар берілген. ЕАЭО аумағында эмигранттар мен иммигранттарды қадағалаудың ортақ цифрлық жүйесі ұсынылады. Қазақстанның көші-қон саясаты аймақтық және жаһандық еңбек нарығындағы өзгерістерге бейімделуді қажет етеді, сондықтан ол демографиялық ахуалды тұрақтандыруға да бағытталған. Сонымен қатар адами капиталды тиімді пайдалану және шетелден білікті мамандарды тарту елдің инновациялық дамуына ықпал етеді. Көші-қон үдерістерін басқаруда халықаралық ынтымақтастық пен интеграциялық тетіктердің маңызы артып отыр.

Түйін сөздер: Еуразиялық экономикалық одақ (ЕАЭО), көші-қон саясаты, эмигранттар, иммигранттар, сыртқы көші-қон.

Кіріспе

Мемлекетаралық еңбек миграциясы посткеңестік кеңістіктегі интеграциялық байланыстарды нығайтудың маңызды факторларының бірі болып табылады. Қазіргі уақытта Армения, Беларусь, Қазақстан, Қырғызстан және Ресей Еуразиялық

Түсті: 20.01.2024; Мақұлданды: 25.09.2025; Онлайн қолжетімді: 30.09.2025

экономикалық одақ (ЕАЭО) құрамында интеграциялық үдерістерді тереңдетіп, біртұтас еңбек кеңістігін дамытуға ықпал етуде. Мұндай жұмыстар көші-қон саясатында да жүргізілуде, мұнда ЕАЭО-ға мүше елдердің көші-қон заңнамасын үйлестіру және біріздендіру және біртұтас еңбек нарығын қалыптастыру бойынша ынтымақтастықтың ықтимал жолдары қарастырылуда.

Еңбек – интеграциялық одақ құру жағдайында ортақ нарықты қалыптастырудың қажетті шарты. Сонымен қатар, Еуразиялық экономикалық кеңістікте ортақ еңбек нарығын қалыптастырудың өзіндік ерекшеліктері бар, олар Кеңес Одағының ыдырауы нәтижесінде шекарада жұмыс істейтін жекелеген ұлттық еңбек нарықтарының пайда болуымен айқындалады. Егеменді мемлекеттердің, сонымен бірге, ортақ еңбек нарығын қалыптастыру саясатының негізгі мақсаты, ең алдымен, интеграциялық одаққа мүше елдердің аумағында жұмыс күшінің еркін қозғалысы үшін жағдай жасау болуы керек және мұндай қозғалыс тараптардың экономикалық және әлеуметтік мүдделерінің теңгеріміне негізделген, саясаткерлердің келісілген көші-қон құралдарын пайдалану.

Сыртқы саясатта да, сыртқы экономикалық байланыстар саласында да көпвекторлылық қағидатын ұстанады. Қазақстан үшін Ресеймен, сондай-ақ ЕО, Қытай және басқа серіктестермен ынтымақтастықтың маңызы зор. Астана үшін ұлттық егемендік мәселесі өте нәзік. Бүкіл посткеңестік кезең ішінде Қазақстан өзінің әлеуметтік-экономикалық даму бағдарламасын дәйекті түрде жүзеге асырып келеді және сыртқы экономикалық өзара іс-қимылды, сондай-ақ интеграциялық жобаларға қатысуды тек өзінің ұлттық басымдықтары мен міндеттеріне қатысты қарастырады.

Тәуелсіздік алған алғашқы жылдардан-ақ көші-қон үдерістерін басқару мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі ретінде қарастырылды. Көші-қонға қатысты заңнамалық база көші-қон жағдайындағы өзгерістерге сай қалыптасып, үнемі жаңартылып отыр. 1997 жылы «Халықтың көші-қоны туралы» Заң қабылданып, кейін 2001-2010 жылдарға арналған көші-қон саясатының салалық бағдарламасы әзірленді. Бұл құжаттар елдің әлеуметтік, экономикалық және демографиялық тұрақтылығын қамтамасыз етуге, көші-қон процестерін тиімді басқаруға, мигранттардың құқықтарын қорғауға қажетті жағдайлар жасауға және мемлекеттік қауіпсіздікті күшейтуге бағытталған. Сонымен қатар, Қазақстан үкіметі көші-қон үдерістерін тиімді басқару мақсатында қолданыстағы механизмдерді жетілдіріп, оларды жаңа сапалық деңгейге көтеруге бағытталған «Қазақстан Республикасының көші-қон саясатының тұжырымдамасын» қабылдады. Бұл тұжырымдамада этникалық көші-қонды реттеу көші-қон саясатының басты бағыты ретінде қарастырылады.

Қазіргі көші-қон проблемаларын ескере отырып, Қазақстан жоғары тәуекел тобына кіреді. Бұл жағдайдың туындауына ықпал еткен негізгі себептер объективті сипатқа ие және көбіне Қазақстанның геосаяси ерекшеліктерімен байланысты. Елдің Еуропа мен Азияның түйіскен тұсында орналасуы, мемлекеттік шекарасының ауқымды болуы, сондай-ақ Қытай мен Өзбекстан сынды халық тығыз орналасқан мемлекеттермен, Орталық Азияның оңтүстік аймақтарымен, Оңтүстік Азия және Кавказ өңірлерімен шектесуі – мұның бәрі Қазақстанды түрлі санаттағы мигранттар үшін транзиттік дәлізге, әрі өмір сүруге ыңғайлы әрі тартымды мекенге айналдырады.

Қазақстан Республикасы үшін қауіптің жоғарылауына әсер ететін қосымша факторлар – жаһандық экономиканың үдемелі интеграциясы, халықаралық еңбек миграциясының артуы, Қытайдағы экономикалық даму қарқынының жеделдеуі, сондай-ақ ел ішіндегі құрылымдық өзгерістермен байланысты қазіргі заманғы үдерістер. Бұл құбылыстар әсіресе демографиялық салада айқын көрініс табуда. Алайда қазіргі уақытта қолданылып жүрген бақылау құралдары көші-қон ағындарының өсу қарқынына төтеп бере алмай отыр. Дегенмен, Қазақстанның ішкі демографиялық мәселелерін қозғамағанның өзінде, көші-қоннан туындайтын қауіп-қатерлердің күшею үрдісі байқалады. Қазақстан Республикасында тұрақты саяси-экономикалық даму түріндегі қолайлы жағдайдың сақталуын және тіпті күрделі әлеуметтік дағдарыстардың болмауы болжанған жағдайда да, алдағы уақытта Қазақстан жаппай иммиграцияның салдарынан жаңа қауіп-қатерлерге тап болуы мүмкін. Бұл ретте Қазақстанның демографиялық қауіпсіздігі көбіне көршілес мемлекеттердегі жағдайларға тәуелді болады.

Зерттеу әдістері мен материалдары

Мақаланы жазу кезінде ғылыми зерттеудің салыстырмалы, жүйелеу, проблемалық-хронологиялық, мазмұндық талдау және сараптамалық қорытынды сияқты әдістері тиімді пайдаланылды.

Қазақстан Республикасының көші-қон саясатының негізгі мақсаты – заңсыз көші-қонның көлемін азайтып, мақсатты көші-қонды дамыту арқылы елдің ұлттық ерекшелігін сақтау, қауіпсіздігін нығайту және көші-қонның теріс әсерлерін төмендету.

1992 жылғы 26 маусымда Қазақстанда Иммиграция туралы заң қабылданды. Тәуелсіздіктің жариялануымен бірге Үкімет қазақтардың тарихи отанына оралуын қамтамасыз ету үшін дайын екенін жариялады. Мемлекет басшысының жарлығымен жыл сайын қабылданатын оралмандардың отбасыларының санына арналған иммиграциялық квоталар бекітілді. Ресми мәліметтерге сүйенсек, 90-шы жылдары Қазақстанға шамамен 180 мың оралман келген, алайда нақты деректер бойынша тәуелсіздік жылдарында елге екі есе көп оралмандар көшіп келген.

1997 жылғы 13 желтоқсанда «Халықтың көші-қоны туралы» Заң қабылданып, 2000 жылы 17 тамызда Үкіметтің қаулысымен «Қазақстан Республикасының мемлекеттік демографиялық және көші-қон саясатының тұжырымдамасы» бекітілді. Үкіметтің қабылдаған шешімдерінде оралмандарды тұрғын үймен қамтамасыз ету, олардың жаңа жерлерінде бейімделуін жеңілдету және әлеуметтік ортаға интеграциясын қамтамасыз ету үшін арнайы шаралар қарастырылған.

Индикативтік тенденция көші-қонның жаппай өсуі болып табылады: егер 1997 жылы елімізге әртүрлі мақсатта 60 мыңға жуық адам келген болса, тек 2003 жылы олардың саны 800 мыңнан асты. Алайда, Қазақстандағы көші-қон жағдайына елеулі түзетулер енгізуге болатын басты мәселе. Қытайдың өсуімен және жан-жақты нығаюымен байланысты. Бұл елдің негізгі сипаттамаларына сүйене отырып, оның жақын болашақта жаңа жаһандық державаға айналуына толық мүмкіндігі бар. Сонымен бірге оның кейбір сипаттамалары мен даму тенденциялары көршілес мемлекеттер үшін белгілі

тәуекелдерді тудырады. Бұл негізінен жер бетіндегі ең көп және ең мобильді халқы бар елдің - ҚХР-дың демографиялық сипаттамалары.

1989 жылғы халық санағы бойынша Қазақстанда 3,6 мың адамнан тұратын қытай диаспорасы өмір сүрген. Алайда, 1990 жылдардың басынан бастап жағдай тез өзгере бастады – ҚХР-дан көші-қон ағыны күшейіп келеді және бүгінгі таңда ҚХР Қазақстанға заңсыз мигранттарды жеткізуші негізгі елдердің бірі болып табылады.

Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасы арасында дипломатиялық қарым-қатынас орнағаннан кейін екі ел арасындағы әртүрлі салалардағы қарым-қатынастардың дамуын айқындайтын екіжақты құжаттарға, соның ішінде Азаматтардың өзара сапарлары туралы келісімге қол қойылды. Қызметтік іс-сапармен жүретін паспорттардың барлық түрлерінің иелері үшін визасыз режим үшін. Бұл сауда байланыстарының, ең алдымен, трансшекаралық сауданың және «дүкен туризмінің» дамуына үлкен ықпал етті. Шекара қызметінің мәліметтері бойынша, 1993-1995 жылдары Қазақстанға күніне 150-ден 200-ге дейін қытайлық турист кірсе, оның 30-дан 50-ге дейін оралмаған, яғни елге қоныстанған немесе ПҚ-дан басқа елдерге кеткен. Есептер бойынша, осы үш жылда кем дегенде 130-150 мың Қытай азаматы Қазақстанға жетістік пен транзиттік ел ретінде келуі мүмкін еді. Шетелдік мәдениетке жататын осындай елеулі топтың елде пайда болуының өзі оның қауіпсіздігіне қатер төндіреді. Қытай азаматтарының көп бөлігінің Қазақстан аумағына бақылаусыз кіруі шынымен де қылмыстық жағдайдың шиеленісуіне әкеліп соқтырды және халықтың әртүрлі топтары тарапынан теріс қабылданып, Қазақстанды «жынсыздандыру» қорқынышын тудырды.

Бекітілген визасыз тәртіптің келеңсіз көріністерін тоқтату ниетін басшылыққа ала отырып, Қазақстан тарапы көп ұзамай ҚХР-мен еларалық сапарлар режимін қатайту қажеттігі туралы шешім қабылдады. Нәтижесінде тек дипломатиялық және қызметтік паспорты бар азаматтардың өзара сапарларына визасыз режим енгізетін жаңа Қазақстан-Қытай келісімдеріне қол қойылды. Бұл шешім уақытында қабылданып, қазақ-қытай шекарасындағы жағдайды белгілі бір дәрежеде тұрақтандыруға әсер етті, алайда Қытайдан заңсыз миграцияның ағынын тоқтату мүмкін болмады.

Босқындармен жұмыс істейтін мемлекеттік органдардың қызметі халықтың көші-қоны туралы заңға және 1951 жылғы Женева конвенциясы мен оның 1967 жылғы Хаттамасына негізделеді. Осы халықаралық құжаттарға қосылу арқылы Қазақстан босқындарға қатысты бірқатар міндеттемелерді қабылдады. Бұл міндеттемелер, ең алдымен, қайтармау принципін, іс жүргізуге қол жеткізу құқығын, хабардар ету, шешімдерге шағымдану мүмкіндігін, сондай-ақ істер мен өтініштерді қарау мерзімдерін сақтау мен тіркеуді қамтамасыз етуге қатысты. 2007-2015 жылдарға арналған Қазақстанның көші-қон саясатының тұжырымдамасында көшіп келген адамдарды заңдастыру, бейімдеу және интеграциялау бойынша шаралар жүйесін әзірлеу маңызды бағыттардың бірі ретінде анықталған.

2010 жылдың басынан бастап елімізде «Босқындар туралы» Заң қабылданды, ол Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі Көші-қон комитетінің тиісті органдарында қажетті құжаттарды тіркеу және беру тәртібін реттейді. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Сыртқы істер министрлігі мен

Біріккен Ұлттар Ұйымының Босқындар ісі жөніндегі Жоғарғы Комиссар Басқармасы арасындағы келісім бойынша БҰҰ БЖКБ-да тіркелген пана іздеушілер мен мандат босқындары Қазақстанның Көші-қон комитетінің Алматы қаласындағы бөлімшесіне ауыстырылды. 2010 жылдың мамырынан бастап департамент бұл тұлғаларды Қазақстан Республикасының уәкілетті органдарында қайта тіркеу және олардың құқықтық мәртебесін анықтау үшін қажетті құжаттарды беру бойынша жұмыстарды бастады.

Қазақстан әлемде үш елдің бірі және ТМД-дағы жалғыз мемлекет болып, этникалық көші-қон саясатын жариялап, жүзеге асыруда, сонымен қатар дүниежүзіне тараған қандастарымызды елге қайтару жұмыстарын тұрақты түрде жүргізіп келеді. 1991 жылдан бері Қазақстан 703 мыңнан астам этникалық қазақты қабылдады.

Мигранттарды жаңа өмірге тез бейімдеп, Қазақстан қоғамына интеграциялау мақсатында Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың тапсырмасымен Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі «Нұрлы көш» бағдарламасын әзірлеп, оны Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен бекітті.

Бағдарламаның жүзеге асырылуы этникалық, ішкі және сыртқы көші-қон процестерін тиімді үйлестіруге және оларды өңірлердің әлеуметтік-экономикалық дамуының қажеттіліктеріне сәйкестендіруге мүмкіндік береді; этникалық және ішкі мигранттардың өмір сүру деңгейін арттыруға, Қазақстаннан кеткен жоғары білікті мамандарды елге қайтаруды ынталандыруға, көшіп-қонушылардың бейімделуі мен интеграциясындағы қиындықтар, жұмыссыздық және стихиялық көші-қон салдарынан туындайтын әлеуметтік тәуекелдерді болдырмауға бағытталған. Сонымен қатар, бағдарлама ұлттық бірлік пен қоғамдық тұрақтылықты нығайтуға, елдегі демографиялық ахуалды жақсартуға ықпал етеді.

Осы факторларды ескере отырып және 2002 жылы қабылданған құқықтық саясат тұжырымдамасына сәйкес, көші-қон саясатын жетілдіру жөніндегі жұмыстар жалғасуда. Алайда соңғы кездері көші-қон мәселесі, ТМД-ның басқа елдерімен қатар, Қазақстан үшін де күрделі әлеуметтік-экономикалық проблемаға айналды.

Қазақстан Республикасы Еуразиялық экономикалық одақтың негізін қалаушы болып табылады. 2014 жылдың мамыр айында Қазақстан астанасына Қазақстан, Ресей және Беларусь президенттері жиналды. Үш мемлекет басшыларының қатысумен, тарихы сәт – Еуразиялық экономикалық одақ (ЕАЭО) құру туралы шартқа қол қойылды.

Осы Шартқа сәйкес 2015 жылғы 1 қаңтардан бастап Кеден одағы негізінде өңірлік интеграцияны тереңдетуге және «төрт еркіндікті» қамтамасыз етуге бағытталған Еуразиялық экономикалық одақ жұмыс істей бастады: тауарлардың, қызметтердің, капиталдың және еңбек.

Ортақ еңбек нарығын қалыптастыру бөлігінде Шартқа сәйкес ЕАЭО елдерінің еңбекшілері одаққа мүше басқа мемлекетте өз қызметін еркін жүзеге асыра алады, өйткені оларға ұлттық еңбекті қорғау бойынша шектеулер қойылмайды. Нарық, сондай-ақ оларға жұмысқа рұқсат алу талаптары қойылмайды. Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында Шартта және мүше мемлекеттердің заңнамасында көзделген шектеулер ерекшелік болады. Мемлекет берген білім туралы құжаттарды заңдастырусыз тану және жұмысқа қабылдау кезінде білімі туралы құжаттардың баламалылығын

(нострификациясын) белгілеу еңбек ресурстарының еркін қозғалысына ықпал ететін болады. Бұдан бөлек, одаққа мүше бір мемлекеттің азаматтарының ЕАЭО-ға мүше басқа мемлекеттің аумағында болуына байланысты рәсімдерді жеңілдету қарастырылған. Жалпы, Қазақстан азаматтары үшін әртүрлі мамандықтар бойынша тәжірибе алмасуды көздейтін еңбек географиясын кеңейту жұмысшылардың біліктілігін арттыруға көмектесуі мүмкін, бұл өз кезегінде олардың жалақысы мен табысының өсуіне ықпал етеді. Шартқа сәйкес, басқа мүше мемлекетте жұмыс істейтін ЕАЭО елдерінің азаматтары зейнетақыны қоспағанда, жұмысқа орналасқан мемлекеттің азаматтары сияқты шарттарда және тәртіпте әлеуметтік қамсыздандыруға құқылы.

2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап Одаққа мүше елдердің аумақтарында ортақ еңбек нарығының жұмыс істей бастауы өте маңызды, ол арқылы жұмыс күшінің қозғалысы еркіндігі жүзеге асырылады. Бұл сала ЕАЭО туралы шарттың XXVI «Еңбек көші-қоны» бөлімімен реттеледі. Бұл бөлімде тұрақты еңбек нарығын қалыптастыру және еңбекші мигранттарға әлеуметтік және құқықтық көмек көрсетуге арналған бірнеше нормалар қарастырылған (96-98-баптар). Негізгі ережелердің арасында мына мәселелер ерекше назар аударуға тұрарлық. Атап айтқанда, жұмысшы мен оның отбасы мүшелерінің жұмысқа орналасқан елде уақытша болу мерзімі жұмыс беруші мен тапсырысшы арасында жасалған еңбек немесе азаматтық-құқықтық келісімшарттың ұзақтығына байланысты анықталады.

Көші-қон ағындарының жүйелілігі, көлемі мен бағыты тұрғысынан алғанда, Қазақстанның Орталық Азия аймағында да, реципиент мемлекет ретінде де орын алып отырғанын атап өткен жөн. Ал посткеңестік кеңістікте Ресейден кейін екінші орында, ЕАЭО аясында ел еңбек мигранттарының донор мемлекеті болып табылады. Қазақстан Қырғызстан, Беларусь және Ресейден еңбек мигранттарын қабылдайды. Қазақстаннан келетін ағындар негізінен Ресейге бағытталған. Бұл тұрғыда біз білікті жұмыс күші мен реттелетін көші-қон туралы айтып отырмыз.

Жалпы, қазақстандық экономикаға шетелдік мамандарды тарту жалпы еңбек көші-қоны саласындағы және ұйым ішіндегі мемлекеттік саясаттың маңызды мәселелерінің бірі болып қала береді. 2015 жылға шетелдік жұмыс күшін тартуға квота республиканың экономикалық белсенді халқының 0,7%-ы (шамамен 63,9 мың адам) мөлшерінде белгіленді.

Бұл ретте жұмыс берушілер шетелдік жұмыс күшін тарту, отандық мамандар үшін тұрақты жұмыс орындары ашылып, қазақстандық азаматтарды кәсіби қайта даярлау, біліктілігін арттыру жұмыстары ұйымдастырылуда.

ЕАЭО үшін бұл квота тәртібі Одаққа мүше елдерге қолданылмайды. ЕАЭО елдерінің еңбек мигранттары резиденттермен тең шарттарда ұлттық нарықта жұмысқа орналасуға өтініш бере алады. Бұл жалпы еңбек нарығын құруды жеделдетіп, экономикалық және интеграциялық әсерді күшейтеді, сонымен бірге белгілі бір қиындықтарды да тудырады. Одақ жұмысының басталуымен қатысушы елдерден көші-қон ағыны, әрине, күшейе түсуде. ҚР Ұлттық экономика министрлігінің мәліметінше, 2014 жылдың өзінде Беларусь Республикасында жұмыс істейтін Қазақстан азаматтарының саны 3,9 есеге және Ресей Федерациясында 27%-ға өскен.

Ресейлік ақпарат көздеріне сүйенсек, ЕАЭО-ға мүше елдер азаматтарының да айтарлықтай өскені байқалады. Мәселен, Қазақстан азаматтарының саны – 46,8 мыңға (7,8%), Беларусь – 18,5 мыңға (3,6%), Армения – 16,3 мыңға (3,4%) өсті [10]. 2015 жылдың сәуір айының басына осы мәліметтер бойынша Ресей Федерациясында Қазақстанның 644,4 мың азаматы, Беларусьтің 536,3 азаматы, Қырғызстанның 507,4 азаматы және Арменияның 496,4 мың азаматы болған. IFS мәліметтері бойынша, маусым айына дейін Қазақстанда 668 160 азамат (оның ішінде 393 523 ер адам және 274 637 әйел), 508 123 Қырғызстан азаматы (307 713 ер адам және 200 410 әйел) болды.

Дегенмен, біздің ойымызша, ЕАЭО кеңеюі қосымша реттеу тетіктерін қажет етеді. Қазақстан үшін мигранттар мен жұмыспен қамту секторлары туралы нақты статистика әзірге жоқ. Донор ел болып табылатын Қырғызстанның Ресейге де, Қазақстанға да кіруі отандық еңбек нарығына жоғары білікті және төмен білікті жұмыс күшінің, яғни үй жұмысшылары деп аталатын еңбек ағынын арттырудың қосымша факторы болып табылады.

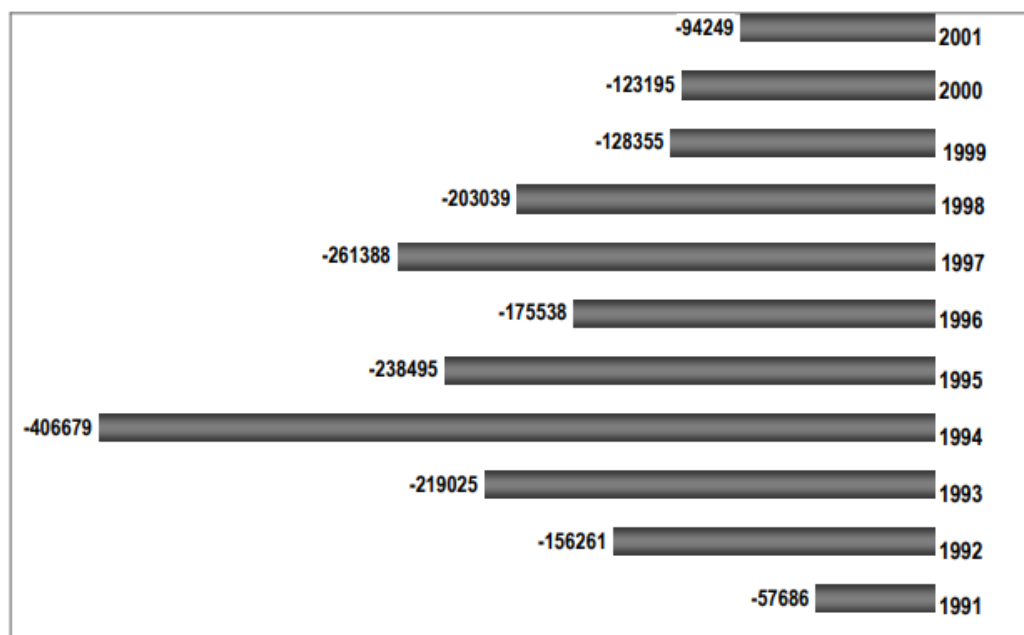
Сонымен жол, көші-қон Қазақстан үшін ЕАЭО аясындағы үдерістер қабылдаушы және жіберуші мемлекет ретіндегі рөлін сақтайды. Одақтың кеңеюіне келетін болсақ, бұл тек ұлттық деңгейде ғана емес, ұйым ішінде де теңгерімді және икемді саясатты қажет етеді.

Әрине, ЕАЭО деңгейінде 2030 жылға дейінгі даму бағыттарын белгілейтін біртұтас құжаттың болуы барлық мүше мемлекеттердің белгілі бір мерзімде Одақтың дамуына ортақ көзқараста екенін көрсетеді. Жоғарыда көрсетілген барлық міндеттерді шешу (бәсекеге қабілеттілікті арттыру, макроэкономикалық реттеуді үйлестіру, инвестиция тарту және адам ресурстарын дамыту) Одақтың өз экономикасын дамытуға мүдделі әрбір мемлекетінде өте құптарлық. Сонымен қатар, мүше мемлекеттердің әрқайсысы экономикалық дамудың әртүрлі ерекшеліктеріне байланысты еуразиялық экономикалық интеграция аясында өзіндік басымдықтар мен өзекті міндеттердің ауқымын құрады. ЕАЭО-ның болашақта 2030 жылға дейінгі интеграциялық дамуының жоғарыда аталған бағыттарын ескере отырып және Одақ елдеріндегі ресми және сарапшылық дискурстарды талдау негізінде Одақ аясындағы интеграцияны дамытудың басым бағыттарын бөліп көрсетуге болатын сияқты. ЕАЭО мүше мемлекеттердің әрқайсысы үшін және олардың орта мерзімді перспективада интеграциялық үдерістерді қабылдауына әсер ететін факторларды анықтау.

Қазақстан Республикасының тәуелсіздік алған сәттен бастап жаһандық COVID 19 пандемиясына дейінгі көші-қон талдауы.

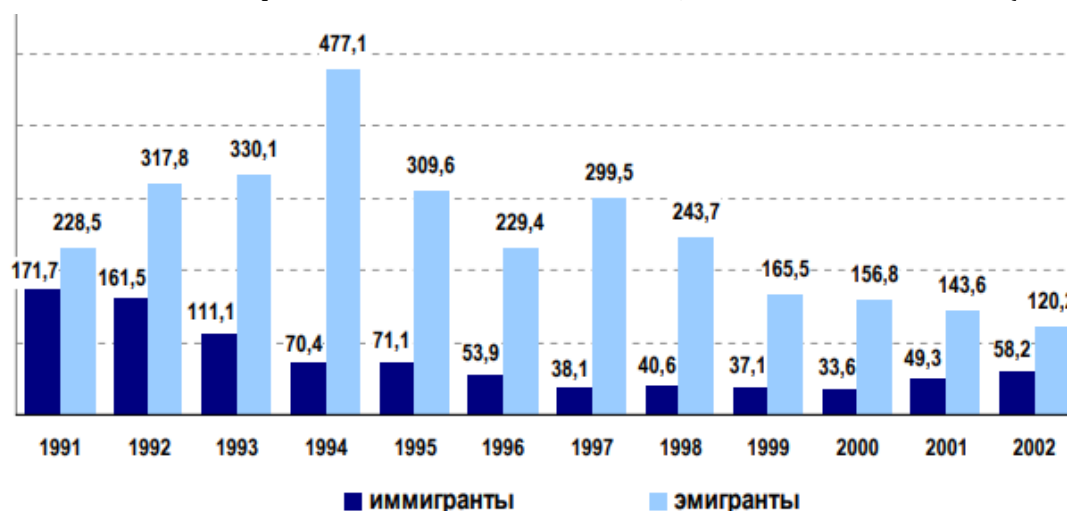
1991 жылы Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігін алу кезеңі бұрынғы КСРО-дағы трансформациялық процестермен және түрлі этностардың тарихи отандарына оралу мүмкіндіктерінің кеңеюімен сипатталды. Көптеген басқа елдермен қатар, Қазақстанда да ТМД елдерінде теріс көші-қон сальдосының өсу үрдісі байқалды. Осылайша, 1991 жылдан 2001 жылға дейін көші-қонның теріс сальдосы халықтың табиғи өсімін толықтай жойып қана қоймай, одан екі есе асып түсті, себебі 90-шы жылдары туылғандар санының күрт төмендеуі нәтижесінде халықтың табиғи өсімі екі есе қысқарды және 80-ші жылдармен салыстырғанда өлім-жітім деңгейі артты.

1-сурет. Көші-қон сальдосы (1991-2001 ж.)

Ең белсенді көші-қон үдерісі бұрынғы Кеңес Одағының ыдырауынан кейінгі алғашқы үш жылда байқалды. 1992-1994 жылдар аралығында Қазақстаннан 1 125 000 адам шыққан, олардың 73%-ы ТМД елдеріне қоныс аударды. Осы уақытта Қазақстанға барлығы 343 000 адам келді, олардың 91%-ы ТМД елдерінен. 1995 жылдан бастап елімізде эмиграцияның азаюы байқалып, соның нәтижесінде көші-қонның теріс сальдосы да төмендеді. Мәселен, 1999 жылы эмигранттар саны 1994 жылмен салыстырғанда 2,9 есе азайып, көші-қонның теріс сальдосы үш еседен астамға төмендеді.

2-сурет. 1991-2002 жылдардағы посткеңестік кезеңдегі Қазақстандағы көші-қон. (мың адам)

Негізгі көші-қон ағындары Қазақстан мен көршілес елдер (негізінен Ресей, Украина және Орталық Азия елдері) арасында қалыптасты. 1996 жылы ТМД елдеріне көшіп

кеткендердің үлесі 63,5% (155,7 мың адам) құрады, оның 89% (138,7 мың) Ресейге, 3,7% (5,8 мың) Өзбекстанға, 3,1% Украинаға кетті (4,8 мың), Қырғызстан мен Беларусь – тиісінше 1,7% (2,6 мың) және 1,4% (2,1 мың адам).

Қазақстаннан шығатын негізгі көші-қон ағыны көбінесе ТМД елдеріне бағытталды, оның ішінде эмигранттардың көп бөлігі Ресей Федерациясына қоныс аударды. Эмигранттардың ең көп саны 1994 жылы тіркелген. Мысалы, 1994 жылы Ресей Федерациясына 344,4 мың адам көшті, бұл сол жылы елден кеткендердің шамамен 70%-ын құрады, ал жалпы кезең ішінде Ресейге эмиграция жасағандардың саны 2 миллионнан асты.

Зерттеулер көші-қонға әсер ететін факторлардың ішінде әлеуметтік-экономикалық сипаттағы факторлармен қатар саяси факторлардың да маңызды екенін көрсетті. Алайда, экономикалық факторлардың жалғыз емес екені анық, өйткені жүздеген мың адам Ресейге кетті, ол өзі экономикалық дағдарысқа ұшыраған, сонымен қатар оның саяси өмірі үлкен болжаусыздықпен сипатталады. Саяси факторды негізгі деп атауға болмайды, мұны Балтық жағалауы елдерінің мысалы дәлелдейді. Онда орыстардың азамат ретіндегі және этникалық азшылық ретіндегі құқықтары бұзылады, бірақ бұл елдердегі қолайлы экономикалық жағдайға байланысты Балтық елдерінен эмиграция мардымсыз. Саяси себептердің эмиграциялық көңіл-күйге ықпалының күшеюі 1994–1995 жылдардағы көші-қон статистикасында көрсетілген.

Бұл ең қарқынды эмиграция жылдарында мемлекеттік басқарудағы авторитарлық тенденциялар күшейді. Заңсыз иммиграция да посткеңестік кезеңде айтарлықтай үлеске ие болды. Егер 90-жылдардың бірінші жартысында заңсыз иммигранттар арасында Қытай азаматтары басым болса, 90-жылдардың екінші жартысында түрік азаматтары басым болды. 1999-2000 жылдары әсіресе Ауғанстан мен Шри-Ланкадан заңсыз иммиграцияның (транзиттің) күрт өсуі байқалды, бұл осы елдердегі саяси жағдайдың шиеленісуімен байланысты болды. «Ыстық нүктелерден» келген босқындар да бейімделуде қиындықтарға тап болды. Агенттіктің мәліметінше, 2001 жылы Қазақстанда 900-ден астам босқын ресми тіркелген. Халықаралық көші-қон ұйымының (ХКУ) мәліметі бойынша, Қазақстанда 19 мыңнан астам босқын бар.

Қазақстан Республикасындағы халық саны да 2000 жылдардың басына дейін қысқару тенденциясына ие болды және 2010 жылға қарай ғана 1995 жылғы деңгейге жетті. 2010-2013 жылдар аралығында. Қазақстан халқының саны 16,2 миллионнан 16,9 миллион адамға өсті. Беларусь Республикасы осындай проблемаларды бастан өткерді, онда халық саны азайып, 9,5 миллион адамды құрады. 2010-2013 жж. нәтижесінде КО және БЭК елдерінің жалпы халқының саны 2000 жылдардың ортасына дейін қысқару тенденциясына ие болды, ал 2006-2008 жылдар кезеңінде тұрақтанды. тек 2009 жылдан бастап ол біртіндеп өсе бастады, 2014 жылға қарай 169,8 миллион халыққа жетті .

Кадрларды даярлау деңгейі мен біліктілігі, Ресей мен Беларусьтің еңбекке қабілетті тұрғындарының жынысы мен жас құрылымы көп жағынан бір-біріне ұқсас, ал Қазақстанда жұмыс күшінің, ең алдымен, біліктілігі жоқ жұмысшылардың айтарлықтай артық ұсынысы, бір мезгілде жетіспеушілік байқалған дайын, білікті мамандардан тұрады. Бұл ретте Беларусь пен Қазақстан халық санының өсу динамикасын ескере отырып, келешекте еңбек ресурстарына деген ішкі қажеттіліктерді сандық жағынан қанағаттандыру мүмкіндігіне ие болса, Ресейде еңбек ресурстарының тапшылығын

арттыру тенденциясы айқын байқалады. Ресей ғылым академиясының Ұлттық экономиканы болжау институтының болжамы бойынша, 2015 жылы еңбекке жарамды халық саны 5,8%-ға, ал 2030 жылы 2010 жылғы деңгейден 12%-ға төмендейді. Бұл жағдай алаңдаушылық туғызбайды және шешу жолдарын іздеуді көздейді.

Бұл күндері әртүрлі елдер арасындағы адамдардың көші-қоны бұрын-соңды болмаған ауқымға жетті: 150 миллион адам (жер шары халқының 2%-дан астамы) өз отанын тастап, басқа елде тұрып жатыр. Көптеген адамдар экономикалық себептермен шетелге көшеді, себебі олар мұнда жоғары жалақы алып, кәсіби тұрғыда өсу үшін жақсы жағдайлар табады. Басқалары соғыс, адам құқықтарының бұзылуы, саяси қуғын-сүргін және қоршаған ортаның ластануы сияқты проблемалардан құтылу мақсатында туған жерін тастап кетеді. Соңғы 40 жылда эмигранттар саны екі есе артты. Бұл жағдайдың негізгі себептерінің бірі – үшінші әлем елдерінің халқының жедел өсуі, бұл өз кезегінде үлкен жұмыссыздықты туғызды. Жер шарындағы 6 миллиард тұрғынның 15 пайызы ғана ең бай 22 елде шоғырланған. Бүгінгі эмигранттардың көпшілігін тартатын олардың дамып келе жатқан экономикасы, көбінесе жұмыс күші тапшы елдер.

Халықаралық көші-қон ұйымының мәліметтеріне сүйенсек, Қазақстан көші-қон процестері ең қарқынды болып жатқан елдердің бірі болып табылады. Осылайша, жаһандық дағдарыс жағдайында көрші елдермен салыстырғанда Қазақстан да иммиграциялық ағынның үлкен қысымына тап болып, бұл өз кезегінде елдің әлеуметтік-экономикалық жағдайына айтарлықтай әсер етеді.

1-кесте. COVID 19 пандемиясына дейін соңғы 10 жыл ішінде ЕАЭО-ға кіретін елдер бойынша Қазақстан Республикасынан кеткен адамдардың саны

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Барлығы	26 541	32 920	29 722	24 384	28 946	30 047	34 900	37 725	41 868	45 225
Армения	1	4	6	6	7	3	2	1	4	6
Беларусь	705	791	663	1052	1 605	605	399	289	343	355
Қырғызстан	83	89	97	128	139	164	144	195	204	177
Ресей	23 499	29 850	26 998	20 839	23 859	25 682	30 277	32 874	36 778	39 774

2-кесте. COVID- 19 пандемиясына дейінгі соңғы 10 жыл ішінде ЕАЭО-ға кіретін елдер бойынша Қазақстан Республикасына келгендердің саны

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Барлығы	42 057	38 016	28 296	24 105	16 784	16 581	13 755	15 595	12 747	12 255

Армения	219	205	164	130	96	200	101	70	72	34
Беларусь	131	116	110	99	201	175	155	123	113	75
Қырғызстан	1 501	1779	1 139	1 455	932	695	590	662	497	374
Ресей	8 239	6 629	4,935	4,278	3,711	3 905	3 723	4 346	3 901	3,378

Пандемия Қазақстандағы көші-қон процестерінің динамикасын өзгертті. Соңғы жеті жылда алғаш рет кеткендер көбеймей, азайған. Мұны Ұлттық статистика бюросының, стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің статистикалық мәліметтері растайды.

Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитетінің мәліметі бойынша 2020 жылдың қаңтар-желтоқсан айларында Қазақстаннан басқа елдерге тұрақты тұруға 29,1 мың азамат кеткен, Қазақстан Республикасына 11,4 мың адам келген. Келгендер мен кеткендер арасындағы айырмашылық — көші-қон ағыны — болды минус 17,6 мың

2010-2020 жылдарға арналған Қазақстан Республикасы БНС жыл сайынғы статистикалық жинақтарының жиынтық деректері Қазақстандағы көші-қон сальдосы 10 жылдан астам уақыт бойы теріс сальдода болғаны туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Ал 2013 жылдан бері бұл көрсеткіш жыл сайын ғана артып отыр, яғни жыл сайын кететіндер саны келетіндерден көбейіп барады. 2020 жылдың соңында көші-қон ағыны минус 33 мың адамнан минус 17,6 мың адамға немесе 46,6%-ға қысқарды.

Статистикалық жинағынан алынған мәліметтерге сәйкес, ұлты бойынша кеткендердің ішінде орыстар ең көп (70%). Кеткен украиндардың үлесі – 7%, қазақтар – 4,5%. Көшіп кеткендердің басым бөлігі қала тұрғындары. Барлық көшіп-қонушылардың 86%-ы жаңа тұрғылықты жері үшін Ресей Федерациясын таңдайды.

Бірінші жартыжылдықтағы Одақ елдеріндегі еңбек мигранттарының саны 2019 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда ол шамамен 41%-ға – 471 мың жұмысшыдан 279 мыңға дейін қысқарды. Бұл Ресейдегі еңбек нарығына көбірек әсер етті - жұмысшылар саны 444 мыңнан 247 мыңға дейін қысқарды. Негізінен Қырғызстаннан, сондай-ақ Армениядан келген еңбек мигранттары елден кеткен.

Армения, Беларусь және Қазақстанда жұмысшылар саны аздап өскен. Қырғызстанда былтырғыдай биыл да Одақ елдерінен келген жұмысшылар тіркелмеген.

Естеріңізге сала кетейін, ЕАЭО жұмысшылары Одақтың басқа елінде заңды түрде уақытша орналасқан және сол жерде еңбек қызметін жүзеге асыратын Одақ елінің азаматтары болып табылады. Және бұл құқық олар үшін пандемия кезінде де қамтамасыз етілуі керек.

Нәтижелер мен талқылаулар

Постпандемия жағдайында Қазақстан Республикасының ЕАЭО-ға одан әрі интеграциялануы және проблемалары.

Қазақстандықтар бүгінде індетке байланысты ел ішінде ғана емес, оның сыртында да қиындықтарға тап болды. Еуразиялық экономикалық одаққа мүше елдерде осыдан

бірнеше ай бұрын жоспарлар мен перспективаларға бай ЕАЭО жұмысы жаһандық пандемияда дағдарысқа тап болатынын елестету қиын еді. Оған не қатты әсер етті? Не ықпал етті?

ЕАЭО туралы шарт төрт еркіндіктің болуын көздеді: тауарлардың, капиталдың, қызметтердің және жұмыс күшінің қозғалысы еркіндігі. Біріктіру аясында ішкі шекаралардағы кедендік бақылау алынып, ЕАЭО елдерінің азаматтары кез келген одақ елінде рұқсатсыз еңбек қызметін жүзеге асыра алатын болса, бұл трансшекаралық ұтқырлықтың артуына әкеліп соқтырды. Дегенмен бүгінгі таңда мемлекеттердің коронавируспен күресу шаралары ұлттық шекарадан шығу мүмкіндіктері мен еркіндігін айтарлықтай шектеді. ЕАЭО-дағы осы төрт еркіндіктің ішінде пандемия қызметтердің бірыңғай нарығына және жалпы еңбек нарығына ең көп әсер етті. Қалыптасып келе жатқан көп қырлы ЕАЭО орнына жаңа, әдеттен тыс жұмыс және өмір сүру жағдайлары эмоционалды серпілістерді және посткеңестік интеграциялық бірлестіктердің болашағы туралы әртүрлі мәлімдемелерді тудырды. Бұқаралық ақпарат құралдарында «Интеграция кідіртуде», «ЕАЭО коронавирус сынағына төтеп бере ме?», «Коронавирус ЕАЭО-ны қызбаға түсірді» және т.б. тақырыптарға толы болды. Мұндай өзекті тақырыптар ЕАЭО құру қабілетіне күмән тудырады. Ал қазіргі жағдай интеграцияның қарсыластарына белгілі бір «козыр» береді.

Дәлел келесідей: адамдар кете алмай, олар шекарада тұрып қалды. Мәселен, Қырғызстанда жүк көліктерінің Қазақстан шекарасынан өте алмайтыны наразылық тудырды. Шекарадағы бақылау ЕАЭО құзыретіне жатпайтынымен, мұның бәрі жанама түрде ЕАЭО имиджіне нұқсан келтірді. Жалпы еңбек нарығы пандемиядан қатты зардап шекті. Бұл туралы толығырақ сөйлесейік. Уақытша тынығудан кейін екінші рет карантинге ұшыраған Қазақстан бүгінде өзге елдердің азаматтарымыз үшін шекараны қуана ашуы үшін тартымды ел емес. Жалпы еңбек нарығы туралы айтатын болсам, әсіресе өз шекарасынан тыс жұмыс күшін экспорттайтын елдер зардап шегеді деп айта аламын. Еңбек мигранттары жергілікті тұрғындармен үлкен бәсекелестікке тап болады. Мемлекет көптеген мәселелерді өз бетінше шешуге мәжбүр болады, демек, экономикалық өзімшілдіктің өсуі және ішкі ресурстарға оралу.

Еуропалық Одаққа (ЕО) мүше сегіз мемлекеттен 10 000-нан астам жасты қамтыған трансшекаралық ұтқырлық зерттеуін жүргізді. Зерттеушілерге қойылған сұрақ: Еуропаны аралау жастардың еуропалықтық сезімін қалай арттыра алады? Нәтижелер көрсеткендей, жастар Еуроодақтың басқа елдеріне неғұрлым көп барса, соғұрлым олардың үйдегі белсенділігі артады, жан-жақты көзқарасы бар, олар өз Отанында патриоттық сезімді көрсете бастайды. ЕО елдерінің, ең алдымен, коронавирусқа байланысты эпидемиологиялық жағдайдағы айырмашылыққа қарамастан, бір-біріне шекараларын ашуы кездейсоқ емес. Бірақ посткеңестік интеграциялық бірлестіктердің қызметі аясында ешқандай қатысу шекараларды ашудың негізгі факторы болып табылмайды. Неліктен? Ағымдағы жылдың маусым айында ЕАЭО мемлекеттерінің аумақтарында COVID -19 және басқа да жұқпалы аурулардың таралуын болдырмау бойынша кешенді іс-шаралар жоспарының жобасы жасалды. Құжатты бекіту күтілуде, сондай-ақ енгізілген шектеулерді, оның ішінде Бірыңғай экономикалық кеңістікте халықтың еркін қозғалысы үшін шарттарды жұмсарту жоспарлануда. Рас, бұған жақын арада қол жеткізу мүмкін емес, өйткені қабылданып жатқан карантиндік шаралар ЕАЭО бойынша тым біркелкі емес. Беларусь қатал шаралардан бас тартты, Ресейде олар

айтарлықтай әлсіреді. Қырғызстан, Қазақстан және Армения да карантиндік режимде болды.

Эпидемияның экономикалық зияны айтарлықтай болды. Әлем өзгерді, жаһандану процестері сәтсіздікке ұшырады, қызметтер мен бірқатар тауарларды сату (азық-түлік пен дәрі-дәрмектен басқа) айтарлықтай төмендеді. Пандемия аяқталмайынша, біз әлемдік экономиканың құлдырау ауқымы туралы болжауға болмайды, өйткені деректер тым аз. ЕАЭО-ны құру кезінде құрылтайшы елдер «win-win» тәсілін, яғни басқа елдермен осындай өзара іс-қимыл жасау мүмкіндігі идеясын басшылыққа алды, оған барлық тараптар пайда әкелді. Қазір әр мемлекет өз мәселелерін дербес шешуге тырысуда. Осылайша, Еуразиялық даму банкінің (ЕАДБ) мәліметтері бойынша, бірлестік елдерінің ішкі жалпы өнімінің сыртқы факторлардан жоғалуы 2020 жылы шамамен 2%-ды құрады. Бұл ретте карантиндік шаралардың әрбір айы ЕАЭО елдеріне ЖІӨ-нің 1,5%-дан 3%-ға дейін төмендеуіне әкеледі. Жалпы, ЕАЭО елдерінің жалпы ішкі жалпы өнімі жыл соңында 2,2%-ға төмендеді. Қазіргі дағдарыс ерекше сипат алды: оған экономистер немесе шенеуніктер болжай алмайтын фактор себеп болды. Сонымен, COVID -19 вирусының экономикалық апаттардағы рөлі қандай екенін әлі де зерттеу қажет. Бірақ қиындықтар әрқашан күтпеген жерден болады. Вирус біздің өмірімізге енетінін ешкімге ескертпеді.

Еуразиялық экономикалық комиссия (ЕЭК) дағдарысты жою және індетпен күресу шараларын одақтық деңгейде тез арада қолға ала бастады. Мәселен, тұрғылықты жеріңізден шықпай-ақ жұмыс іздеу мүмкіндігін қамтамасыз ету мақсатында қазіргі таңда Еуразиялық электронды еңбек биржасы құрылуда.

Пандемия ЕАЭО даму бағдарламалары мен жоспарларына әсер етті. Бірақ интеграциялық жобалар, әдетте, ұзақ мерзімді болып табылады. Коронавируспен күрес ерте ме, кеш пе сәтті болады. Сондықтан одақ елдерінің күш-жігері қазір өзара саудадағы бар базаны сақтауға және оның айналымын арттыруға бағытталған. Біз коронавируспен күрес аясында ЕАЭО елдері жақсы динамикамен түрлі деңгейдегі онлайн байланыстарды жалғастырып жатқанын көріп отырмыз. Тез және тиімді шешімдер пайдаланылды. ЕАЭО елдері пандемиядан туындаған дағдарыстан кейін және сәйкес белгісіздік жағдайларына сенімді, интеграциялық күш-жігерді одан әрі біріктіру ерекше маңызды болады. COVID-19 пандемиясына байланысты қауымдастық қажет мүмкіндігінше тезірек жаңа өмір сүру жағдайында жаңа критерийлер мен стратегияларды әзірледі.

Еуразиялық электронды еңбек биржасын құру, сондай-ақ көші-қон ағындарын цифрлық қадағалау перспективалары. Еуразиялық электронды еңбек биржасы ЕАЭО елдері аумағында азаматтарды жұмысқа орналастыруды жеңілдететін негізгі тетікке айналады деп күтілуде. Сарапшылардың пікірінше, ЕАЭО электронды биржасын пайдалану арқылы алынатын мәліметтер одақ елдері экономикасының жұмыс күшіне қажеттілігін анықтауға ғана емес, сонымен қатар ұлттық еңбек нарықтарын толтыруға көмектеседі.

Еуразиялық экономикалық одақ туралы шарт мүше мемлекеттердің барлық азаматтары үшін тең жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін белгіледі. Оларға үшінші елдерден келген жұмысшылар қол жеткізе алмайтын бірқатар преференциялар беріледі. Одаққа мүше мемлекеттердің азаматтары ұлттық еңбек нарықтарын қорғау бойынша шектеулерді есепке алмастан интеграциялық кеңістікте жұмыс істеуге құқылы және еркін жұмыс іздеушілер болып табылады.

Еңбек нарығын цифрландыру заманауи технологияларды ескере отырып, бірыңғай еңбек нарығын одан әрі дамытуға мүмкіндік береді. Дегенмен, ЕАЭО-ның ортақ

еңбек нарығын цифрландыру үшін бізге еңбек көші-қоны саласындағы келісілген достық саясат, мүше мемлекеттердің мүддесі, оның ішінде ортақ көші-қон кеңістігін қалыптастыру арқылы қажет.

Бастамашылар мен әзірлеушілер біртұтас цифрлық жүйе «жұмысшылардың ұйымдасқан түрде тартылуына, қаржылық тәуекелдерді азайтуға және жұмысқа орналасу жайлылығын арттыруға» ықпал етеді деп санайды.

Электрондық еңбек биржасы арқылы мүше мемлекеттер ЕАЭО елдеріндегі еңбек нарығының жағдайы туралы ақпарат алатын болады. Электронды жүйе жұмысқа орналастыру процесіне қатысты барлық дерлік қызметтерді көрсетеді деп болжануда. Мысалы, жұмысқа орналасқан елдің мемлекеттік органдарына тіркелу, медициналық көмекке жүгіну, балаларды оқу орындарына қабылдау және т.б.

Осы жүйеге қосымша ЕАЭО көші-қон ағындарын цифрлық қадағалауға арналған жалпы мәліметтер базасын құруы керек, онда ЕАЭО-ға кіретін елдердің азаматтары шекараны кесіп өтуден екі күн бұрын саяхаттау мақсатында шығу мен кіруді онлайн тіркеуден өткізуі тиіс. Иммигранттар мен эмигранттардың нақты баратын жерін көрсетеді. Бұл жүйе халықтың көші-қонын қадағалауды жеңілдетеді және ЕАЭО елдерін заңсыз көші-қоннан қорғайтын көші-қон қызметтерінің хабарлау жүйесін жетілдіруге көмектеседі.

Қорытынды

Көші-қон саясаты мемлекеттің жалпы саяси бағыты мен оның даму стратегиясының бөлігі болып табылады.

Жалпы, көші-қон мәселесі ресми билік көрсетпек болғандай таза ішкі саяси мәселе емес, сыртқы саяси күрделі мәселе. Сонымен қатар, биліктің өз азаматтарының әртүрлі мақсатта және әртүрлі негізде көшіп-қонуын тоқтатуға дәрменсіздігі мен құлықсыздығы бар. Бір жағынан, реформалар нәтижесінде қиын экономикалық жағдайға тап болған көптеген азаматтар үшін жұмыспен қамту секторы қалай құрылды, бұл ЕАЭО әлеуметтік мәселелерін шешуге ішінара ықпал етеді.

Орталық Азия қазіргі уақытта көші-қон құралдарын қолдануға болатын жаңа перспективалы бағытқа айналып отыр. Көрші елдердің геосаяси үстемдігі әрқашан Қазақстандағы көші-қон процестеріне әсер ететін әлеуетті фактор болып қала береді.

Тәуелсіздіктің бастауынан біз халықтың ағылып келуі мен кетуін көреміз. ЕАЭО елдерінің үкіметі көші-қонды теңгерімдемейді, бұл Қазақстан Республикасы халқының әлеуметтік-экономикалық өмірінің нашарлауына әкеледі. ЕАЭО-дағы тұрақсыз жағдайға және пандемияның күтпеген жерден пайда болуына байланысты шет елдерге, әсіресе Батысқа көші-қон үлкен қадам жасайды, бұл теріс және оң көрініс береді.

Қазақстан Республикасының көші-қон заңнамасы және ЕАЭО аясындағы іс-шараларды жүзеге асыру көші-қон ағындарын реттеу жүйесін жақсартуға, этникалық қазақтарды қабылдауға, олардың бейімделуі мен интеграциясын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді деп күтілуде. Сонымен қатар, бұл шаралар Қазақстан қоғамын нығайтуға және білікті ұлттық еңбек нарығын қалыптастыру үшін сыртқы еңбек миграциясының мүмкіндіктерін тиімді пайдалануға бағытталған.

Көші-қон саясатын дамытуда бірыңғай еңбек нарығына қатысушылардың ақпараттық-техникалық өзара іс-қимылын қамтамасыз ету үшін цифрлық қызметтерді қалыптастыру тетігі ұсынылатын болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Бодварсон, О.Б., Ван ден Берг, Х. (2013) Иммиграция экономикасы: теория және саясат, О.Б. Бодварсон Х. Ван ден Берг. Нью-Йорк: Спрингер-Верлаг, с. 459.
2. Еуразиялық экономикалық одақ туралы шарт. Сілтеме арқылы қол жетімді: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_170264/ (қаралған күні: 30 ақпан 2024 ж.).
3. 2019 жылы Орталық Азиядағы ең маңызды 10 оқиға. Сілтеме арқылы қол жетімді: <https://asiaplustj.info/ru/news/centralasia/20190228/10-naibolee-vazhni-sobitii-v-tsentralnoi-azii-v-2019-godu> (қаралған күні: 10 наурыз 2024 ж.).
4. БҰҰ (2016) 2015 жылғы халықаралық көші-қон туралы есеп: маңызды оқиғалар, Біріккен Ұлттар Ұйымының халықты орналастыру бөлімі, Экономикалық және әлеуметтік мәселелер департаменті. Нью Йорк, б. 250.
5. ЕЭО (2019) Еуразиялық экономикалық одақ сандармен: қысқаша статистикалық жинақ; Еуразиялық экономикалық комиссия. Мәскеу, б.199.
6. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2008 жылғы 19 қарашадағы № 613 бұйрығымен адамдарды шетелге оқуға жіберу, оның ішінде академиялық ұтқырлық шеңберіндегі ережелері бекітілген (2022). Сілтеме арқылы қол жетімді: http://adilet.zan.kz/rus/docs/V080005499_ (қаралған күні: 15 наурыз 2023 ж.).
7. Еуразиялық экономикалық одақ сандармен: қысқаша статистикалық жинақ (2022). Сілтеме арқылы қол жетімді: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/econstat/Pages/education.aspx (қаралған күні: 08 сәуір 2023 ж.).
8. Осипов, Г.В., Осадчая, Г.И., Андреев, Е.М. (2018) Еуразиялық интеграциялық процестер: әлеуметтік-саяси өлшем / Г.В. Осипов, Г.И. Осадчая, Е.М. Андреев. Мәскеу: BIBLIO GLOBUS, б. 374.
9. Бордачев, Т.В., Вишневский, К.О., Глазатова, М.К. және т.б.. (2019) Еуразиялық экономикалық интеграция: Ресейдің даму перспективалары мен стратегиялық міндеттері: XX сәуір Инт. Science. conf. Экономикалық және әлеуметтік даму проблемалары туралы, Мәскеу, 9-12 сәуір. Мәскеу: Жоғары экономика мектебінің үйі, б.123.
10. Киреев, Е.Ю. (2019) Мәскеудегі Еуразиялық экономикалық одаққа мүше мемлекеттерден келген мигранттар: экономикалық мінез-құлық және еңбек нарығына бейімделу мәселелері. Экономикалық теория және экономикалық практика: жаһандық мәселелер, «Халықаралық сауда жүйесінің эволюциясы: проблемалары мен болашағы - 2018» халықаралық конференциясының материалдары. Санкт-Петербург, бб. 241–251.
11. 1999 жылы 19 маусымда Болоньяда өткен Еуропалық білім министрлерінің бірлескен декларациясы (Болонья декларациясы). Сілтеме арқылы қол жетімді: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bol (қаралған күні: 08 сәуір 2024 ж.).

А. Мұхаметжан

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Влияние миграции на социально-экономическое развитие Республики Казахстан

Аннотация. В данной статье описана миграционная политика Республики Казахстан, а также ее роль в изменении трудовых ресурсов Евразийского экономического союза (ЕАЭС). Цель миграционной политики Казахстана заключалась в минимизации негативных последствий миграционных процессов при сохранении и развитии национальной идентичности и

безопасности страны через максимально возможное сокращение незаконной миграции и развитие селективной миграции.

Проводится статистический анализ внешней миграции эмигрантов и иммигрантов и ее влияние на экономическую, социальную, политическую ситуацию Республики Казахстан. Приведены исторические ссылки миграции с постсоветского пространства до ситуации пандемии в 2020 году, а также проявленные инициативы цифровой системы биржи труда. Предложена общая цифровая система отслеживания эмигрантов и иммигрантов на всей территории ЕАЭС. Миграционная политика Казахстана требует адаптации к изменениям на региональном и глобальном рынках труда, поэтому она также направлена на стабилизацию демографической ситуации. Кроме того, эффективное использование человеческого капитала и привлечение квалифицированных специалистов из-за рубежа способствует инновационному развитию страны. В управлении миграционными процессами возрастает значение международного сотрудничества и интеграционных механизмов.

Ключевые слова: Евразийский экономический союз (ЕАЭС), миграционная политика, эмигранты, иммигранты, внешняя миграция.

A. Mukhametzhan

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

The impact of migration on the socio-economic development of the Republic of Kazakhstan

Abstract. This article outlines the migration policy of the Republic of Kazakhstan and its impact on the labor resources within the Eurasian Economic Union (EAEU). The primary objective of Kazakhstan's migration policy was to mitigate the negative effects of migration processes while preserving and enhancing the country's national identity and security, primarily by reducing illegal migration and fostering selective migration.

A statistical analysis of external migration, including both emigrants and immigrants, and its effects on the economic, social, and political landscape of the Republic of Kazakhstan is presented. The article provides historical insights into migration trends from the post-Soviet space prior to the pandemic in 2020, along with an exploration of initiatives related to the digital labor exchange system. A common digital system for tracking emigrants and immigrants throughout the EAEU is proposed. Kazakhstan's migration policy requires adaptation to changes in regional and global labor markets and is therefore also aimed at stabilizing the demographic situation. In addition, the effective use of human capital and the attraction of highly skilled specialists from abroad contribute to the country's innovative development. In managing migration processes, the importance of international cooperation and integration mechanisms is steadily increasing.

Keywords: Eurasian Economic Union (EAEU), migration policy, emigrants, immigrants, external migration.

References

1. Bodvarson, O.B., Van den Berg, H. (2013) Immigraciya jekonomikasy: teoriya zhane sayasat, O.B. Bodvarson H. Van den Berg. N'yu-York: Springer-Verlag, s. 459. [in Russian]
2. Euraziyalyk jekonomikalyk odak turaly shart. Silteme arkyly kol zhetimdi: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_170264/ (karalghan kuni: 30 aqpan 2024 zh.). [in Kazakh]

3. 2019 zhyly Ortalyk Aziyadagy en manyzdy 10 okiga. Silteme arkyly kol zhetimdi: <https://asiaplustj.info/ru/news/centralasia/20190228/10-naibolee-vazhni-sobitii-v-tsentrnoi-azii-v-2019-godu> (karalghan kuni: 10 nauryz 2024 zh.). [in Kazakh]
4. BUU (2016) 2015 zhyly halykaralyk koshi-kon turaly esep: manyzdy okigalar, Birikken Ulttar Ujymynyn halykty ornalastyru bolimi, Jekonomikalyk zhane aleumettik maseleler departamenti. N'yu York, b. 250. [in Kazakh]
5. EJeO (2019) Eurazijalyk jekonomikalyk odak sandarmen: kyskasha statistikalyk zhinak; Eurazijalyk jekonomikalyk komissija. Maskeu, b.199. [in Kazakh]
6. Kazakstan Respublikasy Bilim zhane gylym ministrinin 2008 zhyly 19 karashadagy № 613 bujrygymen adamdardy shetelge okuga zhiberu, onyn ishinde akademiya utkyrlyk shenberindegi erezheleleri bektilgen (2022). Silteme arkyly kol zhetimdi: http://adilet.zan.kz/rus/docs/V080005499_ (karalghan kuni: 15 nauryz 2024 zh.). [in Kazakh]
7. Eurazijalyk jekonomikalyk odak sandarmen: kyskasha statistikalyk zhinak (2022). Silteme arkyly kol zhetimdi: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/econstat/Pages/education.aspx (karalghan kuni: 08 sauir 2024 zh.). [in Kazakh]
8. Osipov, G.V., Osadchaya, G.I., Andreev, E.M. (2018) Euraziyalyk integraciya procester: aleumettik-sayasi olshem / G.V. Osipov, G.I. Osadchaya, E.M. Andreev. Mäskeu: BIBLIO GLOBUS, b. 374. [in Kazakh]
9. Bordachev, T.V., Vishnevskij, K.O., Glazatova, M.K. zhane t.b. (2019) Euraziyalyk jekonomikalyk integraciya: Resejdin damu perspektivalary men strategiyalyk mindetteri: HH sauir Int . Science.conf . Jekonomikalyk zhane aleumettik damu problemalary turaly, Mäskeu, 9-12 sauir. Mäskeu: Zhogary jekonomika mektebinin yji, b.123. [in Kazakh]
10. Kireev, E.Ju. (2019) Mäskeudegi Eurazijalyk jekonomikalyk odakka mushe memleketterden kelgen migranttar: jekonomikalyk minez-kulyk zhane enbek narygyna bejimdelu maseleleri. Jekonomikalyk teoriya zhane jekonomikalyk praktika: zhahandyk maseleler, «Halykaralyk sauda zhujesinin jevoljuciyasy: problemalary men bolashagy - 2018» halykaralyk konferenciya synyn materialdary. Sankt-Peterburg, bb. 241–251. [in Kazakh]
11. 1999 zhyly 19 mausymda Bolon'yada otken Europalyk bilim ministrlerinin birlesken deklaraciya (Bolon'ya deklaraciya). Silteme arkyly kol zhetimdi: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bol (karalghan kuni: 08 sauir 2024 zh.). [in Kazakh]

Автор туралы мәлімет:

Мұхаметжан А.А. – PhD докторант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Мухаметжан А.А. – PhD докторант, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Mukhametzhn A.A. – PhD doctoral student, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).